

TANULMÁNYOK

DR. ENYEDI GYÖRGY

A falusi életkörülmények területi típusai Magyarországon*

A magyar területfejlesztési politikának egyik sarkalatos célja az ország különböző területein élő népesség életkörülményeinek fokozatos közelítése. E közelítés során *teljes kiegyenlítődést* tűzhetünk ki célul egy-egy településkategórián *belül*. Kiegyenlítődés szükséges továbbá az egész országban a lakosság alapfokú ellátását tekintve.

Olyan alapvető ellátást, mint a lakás, villany, egészséges ivóvíz, orvosi ellátás, kapcsolat a közlekedési és távközlési hálózattal, minden településen, minden lakosnak biztosítani kell. Semmi sem indokolja az állampolgárok egy részének kizárását a jelenleg is eleminek minősített ellátásból. Ez társadalompolitikai feszültséget kelt, s olyan fokú elvándorlást provokálhat, amely kihasználatlanul hagyja falusi erőforrásokat, és a városi letelepedéssel járó költségekkel nagyon megterhelné a társadalmat.

Vizsgálatunk célja és módszerei

A kiegyenlítési politika megalapozásához szükséges annak a felmérése, hogy hol és mi-ben különböznek egymástól a lakosság életkörülményei; milyen elemek változtatásával s az ország mely területein beavatkozva valósítható meg a kiegyenlítődés folyamata a leghatékonyabb módon.

Az életkörülmények területi kiegyenlítésének csak az egyik részét tárgyalja e tanulmány – a falusi népesség életkörülményeinek problémáit. Ez a legnépesebb településkategória (az ország népességének 51-52%-a él itt), s e kategórián belül vannak komoly hiányosságok az alapfokú ellátásban is. A kiegyenlítési politikában az alapfokú ellátásnak prioritást kell biztosítani.

A „falusi népesség”, „falusi település” fogalma nem teljesen egyértelmű a szakirodalomban. A faluval több szaktudomány foglalkozik, melyeknek eltérőek a szempontjaik. A gazdasági geográfia a településeket (általában) aszerint különbözteti meg, hogy milyen funkciót töltenek be a földrajzi munkamegosztásban (társadalmi-gazdasági térszerkezetben). Ezek szerint városnak a központi, más településekre is ható tájszervező funkciókkal rendelkező településeket tartjuk. E dolgozatban – országos szintű, település-részletességű vizsgálatban – azonban nem tekinthetünk el a közigazgatási egységektől, mely az adatbázis területi kerete.

Falusi településnek a községeket tekintettük (tisztában lévén ennek pontatlanságával is). A cluster-analízis során különválasztottuk a városi jellegű községeket. A mezővárosok közigazgatási határai közé zárt falusi települések elválasztása részletesebb, mikro-regionális vizsgálatot igényelt volna.

E dolgozatban homogén összefüggő területeket kívántunk kijelölni, melyek a kiegyenlítési politika szempontjából egységesen kezelendők. E cél elérését az említett

pontatlanság nem akadályozza, mivel a városi jellegű községek területi megjelenése mozaik-szerű, az összefüggő zónák funkcionálisan is falusi jellegűek.

A vizsgálat célja tehát: az ország falusi településeiben élő lakosság életkörülményeinek vizsgálata, mindenekelőtt a helyben biztosított, alapfokú ellátás szempontjából; az életkörülmények egyes elemei – területileg eltérő – fontossági sorrendjének megállapítása; az életkörülmények területi típusainak meghatározása, s konkrét ajánlások a kiegyenlítődesi politika ágazati és területi döntéseinek sorrendjére. E cikk az MTA Földrajztudományi Kutató Intézetben folytatott kutatások vázlatos ismertetője.

A vizsgálat az ország valamennyi községére, összesen 3135 településre terjedt ki. E településeket egyenként 28 mutatóval jellemeztük (1970. évi adatok), melyek a települések népességének nagyságát, mobilitását, demográfiai, foglalkozási szerkezetét, iskolázottságát és alapfokú ellátottságát fejezték ki.

Nem vettük figyelembe a települések fekvését a városi központokhoz viszonyítva. A városközelség természetesen nem közömbös a falusi lakosság számára, de az alapfokú ellátást helyben kell biztosítani, a városközelség a foglalkoztatásban s a magasabb szintű ellátásban jelenthet előnyöket.

Az életkörülmények egyes elemeinek vizsgálatára faktoranalízist használtunk. E módszerrel kimutatható volt az egyes elemek közötti összefüggés, és az életkörülmények meghatározásában betöltött fontosságuk.

A területi tipológiához cluster-analízist alkalmaztunk. A tipológia az egyszerűbb statisztikai vagy kartográfiai módszerekkel nem volt elvégezhető, mivel az életkörülmények fogalma igen összetett, viszonylag nagyszámú faktorral kellett kifejezni. A módszerrel kapott csoportok (típusok) a 28 változó meghatározott arányú összetételét fejezik ki.

A falusi életkörülmények vizsgálata

A falusi életkörülmények átalakulása

A városi és falusi életkörülmények különbségei a területi egyenlőtlenségek egyik legnagyobb feszültségét okozzák. Jóllehet, a falusi életkörülményeket általában elmaradottnak nevezük, hangsúlyozni kell az elmúlt 15–20 év rendkívül jelentős fejlődését. Az elmaradottság ugyanis viszonylagos fogalom: az országos átlaghoz viszonyított eltérést jelent, s korántsem zárja ki a fejlődést.

Az életkörülmények átalakulásának alapja a falu társadalmi szerkezetének változása, a falu és város közötti ellentétek megszűnése. A falusi népességnek a többsége nemmezőgazdasági ágakban alkalmazott. A munkásosztály ma legalább annyira falusi, mint városi jelenség, hiszen az ipari munkásság fele falun él. A szocialista mezőgazdaság létrejötte, a modern gazdálkodás gyors kiépülése, a mezőgazdasági népességen belül is megszüntette a korábbi társadalmi rétegződést. Az 1960-as évek végén országosan kiegyenlítőddött a falusi és városi népesség jövedelme.

Számottevően javult az infrastrukturális színvonal, főleg a lakásállomány tekintetében (a népességhez viszonyítva az új lakások építése nem maradt el a városokétól); általánossá vált a villany-ellátás, gyorsan terjed a vezetékes víz- és főleg a gázellátás, minden 200 lakosnál nagyobb települést szilárd burkolatú út köt az országos úthálózathoz stb. A kapi-

talizmustól örökölt igen súlyos falusi elmaradottság felszámolásában tehát számottevően előrehaladtunk, de ezenközben két újabb feszültség keletkezett:

A termelés és az életmód korszerűsége közötti ellentmondás fokozódott. A munkakörülmények – akár azért, mert a falusi népesség közel 40%-a ipari üzemben dolgozik, akár a mezőgazdaság valóban forradalmi korszerűsödésének köszönhetően – sokkal modernebbeké váltak, mint a viszonylag lassabban fejlődő életkörülmények. (A felszabadulás előtt a falu elmaradott állapota s a korszerűtlen mezőgazdaság szinkronban volt.)

A falvak nagyok eltérő mértékben voltak képesek életkörülményeik modernizálására. Ebben szerepet játszott a települések mérete, a lakosság foglalkoztatási viszonyai, a mezőgazdaság természeti s más termelési feltételei, az egyes megyék területfejlesztési politikája. Egyes, nem kellően megalapozott jogszabályok bizonyos településkategóriák (tanyák, aprófalvak) elemi modernizálását is megakadályozták, s az amúgy sem csekély területi egyenlőtlenségeket szükségtelenül fokozták.

Amikor tehát ma beszélünk falusi elmaradottságról, ez jóval magasabb színvonalat jelent, mint 10–15 évvel ezelőtt. A probléma azonban ettől nem lett kisebb, hiszen jelenleg már az a feladat, hogy a teljes alapfokú ellátásban juttassuk egyenlő lehetőségekhez az ország valamennyi lakosát.

A falusi életkörülmények jellemzői

A falusi népesség életkörülményeit elsősorban a népesség nagysága, változásai és összetétele szabja meg. A népesség mérete bizonyos szolgáltatások szempontjából fontos, mivel pl. a törpevízművek építésének, de az általános iskolák fenntartásának is van egy minimális népesség-küszöbértéke. A következő elem a jövedelem: sajnos ezt a vizsgálatunkból ki kellett hagyni, mert megállapítása településenként lehetetlen. Erre csak következtetni lehet foglalkoztatottságból, a lakásépítkezések vagy a fogyasztás színvonalából. Végül fontos tényező a lakosság foglalkoztatása, iskolázottságának és foglalkozásának jellemzői.

Az alapvető életkörülmények másik feltétele a lakás: építési ideje, mérete, villannyal, vízzel, gázzal való felszereltsége.

Végül a harmadik feltételcsoport a lakosság ellátása alapvető szolgáltatásokkal. Ezt részben az intézményellátottsággal, részben az alapfokú fogyasztással mérjük.

A fenti tényezők jellemzésére községenként 28 változót használtunk. Ezek a következők:

1. A lakónépesség száma.
2. Tényleges szaporodás, illetve fogyás (1949–69, %).
3. Állandó + ideiglenes vándorlási különbözet (1960–69 az 1960. évi lakónépesség %-ában).
4. 100 aktív keresőre jutó inaktív kereső és eltartott együtt.
5. A 15 évesnél idősebb népességből legalább 8 általános iskolai végzettségű (%).
6. A 18 évesnél idősebb népességből legalább érettségizett (%).
7. Mezőgazdasági keresők aránya az aktív népességből (%).
8. 60 évesnél idősebbek aránya (%).
9. Az 1945 után épült lakások aránya (%).
10. Gázzal ellátott lakások aránya (%).
11. 100 lakásra jutó fürdőszobás, mosdófülkés lakás.
12. Villanyvezetékekkel ellátott lakások aránya (%).
13. Egyszobás lakás az összes lakás százalékában.
14. Ivóvízzel ellátott lakások aránya (%).
15. Egy háztartásra jutó lakossági villamosenergia-fogyasztás (kWó/év).
16. Egy fogyasztóra jutó villamosenergia-fogyasztás (kWó/év).

17. 100 háztartásra jutó tv-előfizetők száma.
18. 1 főre jutó kölcsönzött könyvtári egységek száma (db).
19. 1 lakosra jutó ruházati + vegyes iparcikk-forgalom (Ft).
20. Külterületi népesség aránya (%).
21. Ipari keresők száma (fő).
22. Boltok összes alapterülete (m²).
23. Általános iskolai tanerők száma (fő).
24. Önálló magániparosok száma (fő).
25. Ipari és építőipari keresők aránya az aktív népességből (%).
26. Tercier ágazatok keresőinek aránya az aktív népességből (%).
27. 100 óvodáskorúra jutó óvodai férőhely.
28. 100 bölcsődéskorúra jutó bölcsődei férőhely.

Öt változó (1, 21, 22, 23, 24) esetében nem fajlagos mutatókat, hanem abszolút számokat használtunk. A fajlagos mutatók ugyanis – pl. az egy tanerőre jutó tanulók száma – egyes esetekben nem utalnak egyértelműen a fejlettségre.

Az életkörülmények változóinak vizsgálata

A faktoranalízis során az eredeti változókat 11 faktorról helyettesítettük, melyek a változók összes szórásnégyzetének 77,73%-át határozzák meg.

A sajátérték %-ok

Faktor	%	Kumulatív %	Faktor	%	Kumulatív %
F ₁	28,85	28,85	F ₇	3,66	65,12
F ₂	11,60	40,45	F ₈	3,47	68,59
F ₃	6,83	47,28	F ₉	3,23	71,82
F ₄	6,10	53,38	F ₁₀	3,05	74,87
F ₅	4,32	57,70	F ₁₁	2,86	77,73
F ₆	3,76				

Az első négy faktor az összes szórásnégyzetnek több mint felét határozza meg, s egyenként csak ezek jelentenek elemzésre érdemes fontosságot.

Számításainkban a faktorok értelmezésének megkönnyítésére varimax-rotációt alkalmaztunk.

A faktorsúlyok mátrixa alapján az egyes főfaktorokba a következő változók tartoznak:¹

F₁ = 11, 14; F₂ = 22, 23; F₃ = 7, 25; F₄ = 12, 13, 20; F₅ = 6, 26; F₆ = 15, 16, 17; F₇ = 18; F₈ = 10, 27; F₉ = 28; F₁₀ = 2, 8, 9; F₁₁ = 4.

Az egyes faktorok elnevezése (tartalma) tehát a következő:

- F₁ = lakásminőség
- F₂ = alapellátási intézmények mérete
- F₃ = a lakosság foglalkozási szerkezete
- F₄ = külterületi lakásviszonyok
- F₅ = értelmiségi foglalkozások jelentősége
- F₆ = háztartási villanyfogyasztás, háztartások gépesítése
- F₇ = könyvtári forgalom
- F₈ = városias ellátás
- F₉ = bölcsődei ellátottság
- F₁₀ = a lakosság demográfiai jellemzői
- F₁₁ = foglalkoztatottsági viszonyok

¹ A fel nem sorolt változók nem mutattak szignifikáns kapcsolatot a felsorolt faktorok valamelyikével.

A falusi lakosság életkörülményei területi differenciálódásában tehát (a jövedelmet nem számítva, amelyet nem vizsgálhattunk), a lakásviszonyok játsszák a főszerepet, majd az alapellátottsági intézmények nagysága s a lakosság foglalkozási megoszlása következik. A lakásviszonyok nemcsak mennyiségi értelemben (lakósűrűség) értendők, hanem a lakások felszereltségében, méretében is. Ezért kerültek külön faktorba a külterületi lakásviszonyok, ahol a lakások többsége még nincs villamosítva, s a két évtizedes építési tilalom miatt a felszabadulás előtti lakásméretet konzerválódtak; míg a zárt falusi településekben már a vezetékes vízellátás és a fürdőszoba-ellátás a differenciáló elem. Az ötödik főfaktor, az értelmiségi foglalkozások jelenléte közvetve utal az életkörülményekre. Ilyen foglalkozások ugyanis csak a jelentős városi funkciókkal részben rendelkező vagy speciális (pl. gyógyfürdő) községekben találhatók.

A falusi életkörülmények területi típusai

A falusi életkörülményeket kifejező 11 faktor fenti értékelése az országos átlagos helyzetet fejezi ki. E faktorok – illetve a faktorok tartalmát jelentő változók – jelentősége természetesen az ország különböző községeiben erősen eltérő. Az is természetes, hogy a községek egyenkénti vizsgálata e tanulmánynak nem lehet célja. Ezért a falusi életkörülmények különböző típusait határoztuk meg, megállapítva az egyes típusokhoz tartozó községeket. Az azonos típushoz tartozó községek különböző életkörülményű területi egységek elhatárolását teszik lehetővé.

Az életkörülmény-típológia

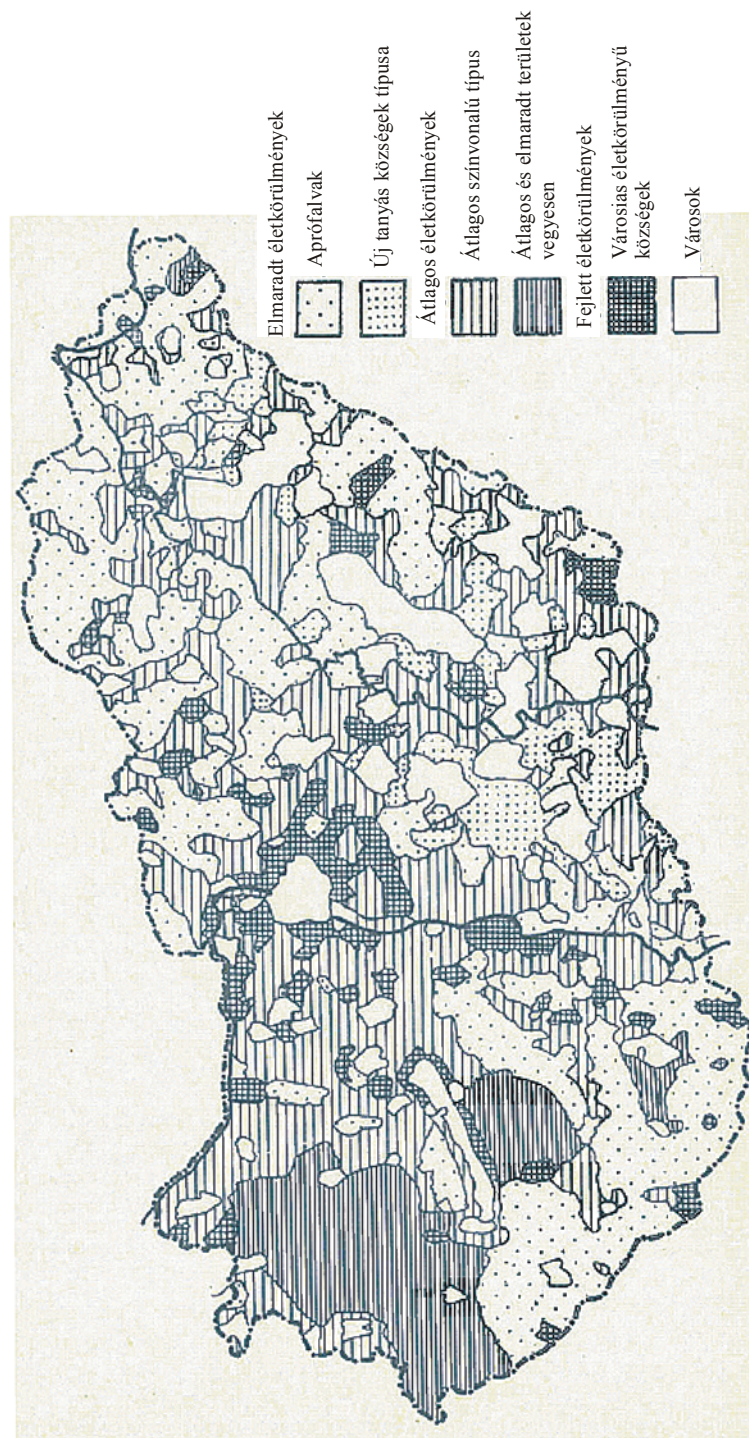
A tipizálást a 11 faktor faktorértéke alapján végeztük el. Ezt valamennyi községre kiszámítottuk, így mindegyik községet a 11 faktorérték valamely kombinációja jellemezte. Amely községekben ez a kombináció erősen hasonló volt, azaz a 11 dimenziós térben egymáshoz közel helyezkedtek el, azokat egy csoportba foglaltuk. A csoportosítást cluster-analízis módszerrel végeztük. Egy-egy clusterbe az azonos életkörülmény-típusú községek tartoznak.

A számítás 33 clusterbe sorolta a községeket. Az egyes clusterekbe igen eltérő számú község tartozik. Sok a kicsiny cluster, melyek kivételes esetek, és országos területi elhatárolásnál nem vehetők figyelembe. Ezzel szemben az 1. cluster túlzottan nagyoknak tűnik, de kartográfiai elemzéssel könnyen volt bontható.

A clusterekhez tartozó községek száma

Cluster sorszám	Községek száma	Cluster sorszám	Községek száma	Cluster sorszám	Községek száma
1.	1631	12.	1	23.	5
2.	83	13.	2	24.	1
3.	869	14.	1	25.	10
4.	243	15.	17	26.	1
5.	1	16.	9	27.	1
6.	25	17.	1	28.	20
7.	28	18.	6	29.	1
8.	108	19.	11	30.	4
9.	34	20.	2	31.	1
10.	1	21.	2	32.	1
11.	3	22.	11	33.	1

A falusi életkörülmények típusai Magyarországon

Az életkörülmény-típusok jellemzése és földrajzi elterjedése

A 33 clusterből csak tizet vizsgáltunk meg, melyekhez viszonylag nagyszámú (legalább 15) település tartozik. Csak ezek vizsgálatától várhatjuk területi összefüggések feltárását. Ez a 10 cluster az 1., 2., 3., 4., 6., 7., 8., 9., 15. és 16. E 10 csoportba tartozik a községek 97,5%-a.

Az egyes csoportokba tartozó községek életkörülményeinek különbsége jól kimutatható, de nem mindig minősíthető egyértelműen „fejlettnak” vagy „elmaradottnak”. Az átlag alatti és átlag feletti elemek ugyanis gyakran keverednek egymással.

A 10 megvizsgált csoportban csaknem ötmillió ember él, tehát gyakorlatilag teljes képet ad a falusi népességről.

A változók egy-egy csoportja átlagos adatainak egybevetéséből kitűnik, hogy a falusi térségen belül – az egyedi eseteket, szélső értékeket figyelmen kívül hagyva – *igen nagy eltéréseket* találunk. Az közzismert, hogy a községek lakosságszáma – déldunántúli apró falvaktól az alföldi tanyás községekig – igen eltérő, s ez az intézmény-ellátottság színvonalára nagy hatással van. A különbségek azonban többrétűek, s okaik is különfélék. Így például a népesség csökkenése és az elvándorlás korántsem általános: 4 csoportban fogyott, 6 csoportban növekedett a népesség 1949 és 1970 között. Két csoportban a vándorlási egyenleg is pozitív. Az előregedés természetesen a vándorlási veszteséget mutató erősebben agrárjellegű községekben mutatkozik, de egyik csoportban sem különösen erős. *Regionális méretű, nagyfokú előregedés a falusi népességen belül nem mutatható ki.* A vésszesen előregedett települések inkább egyedi eseteket jelentenek, egyes mikro-régiókban komoly társadalmi problémát jelenthetnek, de egyik csoportban sem kerültek többségbe.

A falusi népesség *foglalkozási átrétegződését* jól jelzi, hogy csupán egyetlen csoport minősíthető alapvetően agrárjellegűnek a foglalkozási szerkezet alapján. A mezőgazdasági foglalkozású népesség aránya 8 csoportban az összes keresőnek kevesebb mint felét teszi ki, sőt hat csoportban az ipar egymaga vezető foglalkozási ág. Négy csoportban a terciér ágakban foglalkoztatottak aránya is számottevő. *A kereső-eltartott arányban nagyok a különbségek.* Ez a terület gazdasági szerkezetén kívül jelentős mértékben függ a természetes szaporodás nagyságától, a lakosság *korösszetételétől*. Differenciált a lakosság iskolázottsága is. Ez kevésbé mutatkozik az általános iskolai végzettségben: a minimális arány 34,2, a maximális arány 55,8%. A 15 évesnél idősebb községi népességnek csak mintegy 40%-a végezte el az általános iskola 8 osztályát. A 18 évesnél idősebbek közül legalább érettségivel rendelkezők aránya erősen eltérő, a szélső értékek közötti különbség négyeszeres.

A *lakásviszonyok* csak a lakásfelszereltség egyes vonatkozásaiban mutatnak jelentős eltérést. A községek 70%-ában a lakások kb. 60%-a még a felszabadulás előtt épült. A községekben folyó jelentős lakásépítés tehát település-szinten erősen koncentrált, csak a községek kisebb részét formálta át. Érdekes megjegyezni, hogy az alföldi nagyközségekben, „óriásfalvakban”, melyek pedig részben városi funkciókkal is rendelkeznek, a lakásállomány idősebb, mint pl. az aprófalvakban. Általában elég magas az egyszobás lakások aránya, bár többnyire nem rosszabb a helyzet, mint a városokban, s az egyszobás lakások aránya csak két csoportban (490 községben) múlja fölül az 50%-ot. 1963 óta az ország valamennyi települése be van kötve az elektromos hálózatba, de a villamosítás ma sem tekinthető befejezettnek. A szétszórt tanyák villamosítási aránya alacsony.

Igen elterjedt a háztartási gáz használata (elsősorban a palackozott gázé): a szélső értékek között csak kétszeres a különbség. Az aprófalvas és tanyás területeken sem marad

el számottevően a gáz használata az átlagostól. E viszonylag új jelenség az életkörülmények modernizálódásának fontos eleme.

A lakásfelszereltség leginkább differenciáló eleme a fürdőszobás lakások aránya és a vezetékes ivóvíz bekapcsolásának aránya. A fürdőszobával ellátott lakások arányát tekintve a legjobban és legkevésbé ellátott csoportok között a különbség kilencszeres, a vezetékes vízellátásban pedig több mint hússzoros.

E cikkben példaként csak az 1. és a 2. cluster (csoport) rövid jellemzését adjuk meg. Az 1. cluster elmaradott, a 2. cluster fejlett életkörülményű. Térképünk a hasonló jellegű clusterok összevonása alapján határolja el az ország különböző falusi életkörülményű területeit.

1. csoport. A csoporthoz tartozik az ország községeinek több mint fele, 1,3 millió lakossal. Kisméretű, zárt települések a jellemzőek: az átlagos lakosság 819. A települések 1949–70 között lakosságuk 14,4%-át veszítették el, a vándorlási veszteség 17,5% volt. Alacsony a természetes szaporodás, valamennyi csoport közül itt a legnagyobb a 60 éven felüliek aránya: 19,6%. Alacsony a foglalkoztatottság színvonala, ami a nők alacsony foglalkoztatásával és az elöregedéssel magyarázható. Kedvezőtlen a népesség iskolázottsági színvonala. A népesség foglalkoztatásában a mezőgazdaságé a vezető, de nem domináló szerep (59,1%, ipar: 26%, terciér szektor: 15%). A lakások 65%-a még a felszabadulás előtt épült; gáz, víz és fürdőszoba-ellátottságuk az országban a legrosszabb. A kereskedelmi, óvodai, iskolai ellátottság tekintetében a helyzet szintén a legkedvezőtlenebb.

A csoport a gazdasági dinamizálhatóságnak kevés jelét mutatja. Mobilizálható munkaerőtartaléka csekély, az is szakképzetlen. A népességszökkenés – a természetes kihalás miatt – tovább fog tartani, bár az elvándorlás mértéke csökken. A csoport több községének teljes elnéptelenedése is valószínű.

Az 1. csoport községeinek első nagy területi csoportosulása a Dél-, Délnyugat- és Nyugat-Dunántúlra jellemző, főleg Baranya, Vas, Zala, Somogy és Veszprém megyék területén. A hegy- és dombvidéki apró településeken kívül ide tartozik a magyarországi Duna-völgy déli részének számos települése, a bácskai löszhátra is átnyúlva; a Mezőföld és a Kisalföld déli peremvidéke. Ez utóbbiak jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkeznek. Számos település fejlődő, de városi agglomeráció kifejllesztéséig még nem jutó városok (Pécs, Komló, Baja, Kaposvár, Nagykanizsa, Zalaegerszeg) közvetlen közelében fekszik, tehát viszonylag könnyen dinamizálható.

A *másik* területi csoportosulás az Északi-középhegységben található, földrajzilag nem teljesen összefüggően. Az egyik alcsoport Nógrád megyében van, a másik alcsoport a Mátra és a Bükk hegységek közötti terület, a harmadik pedig Borsod-Abaúj-Zemplén megye nagyobbik, északi és keleti része.

Különösen figyelmet érdemel, hogy Magyarország második legnagyobb ipari koncentrációja, a Sajó völgy, középpontjában Miskolccal, eléggé keskeny sávra korlátozódik, s hozzá gyakorlatilag átmenet nélkül, nagykiterjedésű elmaradott terület csatlakozik. Ebben a térségben az elmaradottság sokkal homogénebb, mint bármelyik korábban említett dunántúli megyében. A fejlett és elmaradott területek közötti lokális feszültség az egész országban itt a legerősebb.

A *harmadik* területi csoportosulás a Nyírség és a Szatmár-beregi síkságon alakult ki, de korántsem terjedt ki a két táj egész területére.

A *negyedik* és *ötödik* alcsoportba az Alföld két földrajzilag elkülönülő, de sokban hasonló jellegű térségét sorolhatjuk. Az egyik a Sárrét (Berettyó-vidék) északon egészen Debrecenig, délen Sarkadig, a másik a Tisza-völgy (az Alföld északi peremterülete) Leninváros és Törökszentmiklós között. A települések itt lényegesen nagyobbak, mint a csoport

átlaga. Elmaradottságuk fő oka a területek elzárt jellege, a közeli városokkal, ipari központokkal való rossz közlekedési kapcsolata, ami miatt a helybeni foglalkozásváltás lehetősége csekély, a lakosság fő jövedelemforrása a mezőgazdaság. A mezőgazdaság termelési színvonala pedig alacsony, részben a kedvezőtlen természeti feltételek (nagykiterjedésű szikes területek), részben a belterjes gazdálkodás hagyományainak hiánya miatt.

2. csoport. A 2. csoportba tartozik 83 község, 305 ezer lakossal. Az átlagos lakosság tehát viszonylag nagy: 3671 fő. A csoport népességi dinamizmusa nagy: magas a természetes szaporodás, említést érdemel a pozitív vándorlási egyenleg (1960–70 között +4,9%). A csoportba tartozó községek népessége 1949 és 1970 között 37,4%-kal növekedett. Viszonylag magas a foglalkoztatottság, a népesség fiatal (a 60 éven felüliek aránya 15%). A lakosság foglalkoztatásában az ipar a vezető szerep (49%), feltűnően magas a terciér foglalkozásuk aránya (29%). A mezőgazdaságban a lakosoknak csak jó egyötöde nyer alkalmazást. Kedvező a lakosság iskolázottsága: az érettségizettek aránya háromszor nagyobb, mint az 1. csoportban.

A lakások kora (44,4% épült 1945 után) és mérete (38,3% egyszobás) nem sokkal jobb, mint az 1. csoportban, de felszereltsége kiemelkedően jobb: a fürdőszobás lakások aránya több mint ötször, a vezetékes vízellátás aránya több mint tizenkétszer jobb. Csaknem kétszeres az egy háztartásra jutó áramfogyasztás, ami a háztartások modernebb felszereltségét, gépesítését jelzi.

A kereskedelmi ellátottság az átlagosnál jobb: az 1 lakosra jutó iparcikk-forgalom pl. mintegy 15%-kal múlja felül a 9. clusterét, pedig ez utóbbi településeinek átlagos lakosszáma két és félszer nagyobb. Igen jó az óvodai ellátottság.

E települések *dinamikusak, életkörülményeik fejlettek*. Dinamizmusuk saját fejlett funkcióikból fakad, vagy – városi agglomeráció részeként – osztoznak a központi város fejlődésében.

A 2. csoport erősebb területi koncentrációja csak a budapesti agglomerációban állapítható meg, az agglomeráció belső övezetében, főleg délen és a budai oldalon. Ehhez kapcsolódnak a Dunakanyar részben üdülőjellegű községei. Városi agglomerációhoz kapcsolódik ez a csoport (kismértékben) Szeged, Mosonmagyaróvár, Miskolc, Kazincbarcika és Tatabánya esetében. Az Alföldön alig jelenik meg. A Dunántúlon több üdülőközség (Balaton, Velencei tó mentén) néhány kisebb regionális központ és néhány bányász-ipari település tartozik a csoportba. Ez utóbbi kategória jellemzi északmagyarországi előfordulását.

* * *

A többi csoport földrajzi eloszlását elemezve szembevetendő, hogy

- ma is külön (a legelmaradottabb) csoportba tartoznak az 1950-es évek elején létrehozott tanyás községek,
- a budapesti agglomeráció rendkívül heterogén. A 45 település 9 típusba tartozik, közöttük elmaradottak is vannak. A budapesti agglomeráción belüli kiegyenlítési politikát is érdemes lenne megfogalmazni.

IRODALOM

- Dr. Egyedi György*: Rural transformation in Hungary. (Bp. 1975. Geogr. Research Inst. Hung. Acad. Sci. 11 p. First Hungarian–U.S.A. Geographical Seminar)
- Kukovics Sándor – Kulcsár Viktor*: A mezőgazdasági termelés területi kérdései. A nagyüzemi gazdálkodás kérdései. (Bp. 1973. Akadémiai Kiadó.)
- Laczkó László*: A kedvezőtlen feltételekkel rendelkező területek fontosabb jellemző vonásai. (Területi Statisztika, 1975.)